

DOI 10.57589/sr.l.v70i3.4044

UDK 821.163.6.09Gradnik A.

Ana Toroš

Univerza v Novi Gorici, Raziskovalni center za humanistiko

ana.toros@ung.si

»DRAGI PAPA«, OČE IN SIN V PESNIŠKEM OPUSU IN ZASEBNI KORESPONDENCI ALOJZA GRADNIKA¹

Prispevek se fokusira na področje intime, na relacijo med očetom in sinom v pesniškem opusu in korespondenci Alojza Gradnika. Ugotovili smo, da je pesniški svet Alojza Gradnika deloval predvsem v funkciji imaginarnega povezovanja s predniki po očetovi strani, dograjevanja tistega dela pesnikove intime, ki mu je bila v resničnem življenju odvzeta, manj je bila poezija prostor, v katerem se je zrcalila njegova vez s sinom in njegovimi dediči, saj je slednjo v izživel v življenju. V pesniškem svetu je tako Gradnik izgradil podobo očeta – kmeta, ki je tudi sicer zrcalila pesnikovo občudovanje očeta, njegove moralne trdnosti, delavnosti in skrbnosti. Obenem je Gradnik v poeziji izgradil podobo dedka, preko Ivana Gradnika, enega od voditeljev tolminskega punta.

Ključne besede: slovenska poezija, intimnost, Sergej Gradnik, Medana, Trst, Milano

The present work focuses on the intimate sphere, on the relationship between father and son in Alojz Gradnik's poetry and correspondence. Alojz Gradnik's poetic world functioned primarily as an imaginary connection to his paternal ancestors, restoring the part of the poet's intimate life that was taken away from him in real life, and that poetry was less a space in which his attachment to his son and heirs was reflected, because he lived it out in reality. In the world of poetry, Gradnik built up the image of his father, a peasant, which also reflected the poet's admiration for his father, his moral firmness, diligence and care. At the same time, Gradnik built up the image of a grandfather in his poetry through Ivan Gradnik, one of the leaders of the Tolmin rebellion.

Keywords: slovenian poetry, intimacy, Sergej Gradnik, Medana, Trieste, Milano

1 Uvod

Franc Zadavec je v delu *Pesnik Alojz Gradnik (1882–1967)* zapisal, da sta bila oče in mati za Gradnika pomembna dejavnika njegove »življenjske dejavnosti in umetniške nadarjenosti (Zadavec 1999: 13), posledično je refleksija o vlogi dediča zavzela pomembno mesto znotraj njegove pesniške misli. Najbolj odkrito je o tej tematiki pesnik spregovoril v sonetu *Vprašanje*, v katerem razmišlja o svoji dvojni kulturni dediščini, slovanski in romanski. V tem okviru poleg matere in očeta zavzameta pomembno vlogo v njegovem življenju tudi sin Sergej Gradnik in sestrična Maria Samer (Toroš 2017). Slednja ni bila upodobljena v njegovi poeziji, ohranjena Gradnikova korespondenca pa

¹ Članek je rezultat dela na raziskovalnem projektu Transformacije intimnosti v literarnem diskurzu slovenske moderne (J6-3134), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

razkriva pomen, ki ga je imela v njegovem življenju, tako zasebnem kot umetniškem. Z njo je bil povezan tudi Gradnikov edini sin Sergej, o čemer med drugim pričajo tudi njegova pisma očetu, v katerih jo večkrat omenja. V pričujoči raziskavi bomo vzeli pod drobnogled pisma Sergeja Gradnika očetu Alojzu Gradniku, ter Gradnikova pisma, v katerih omenja sina Sergeja, ter preko te pisemske zapuščine skušali podpreti razumevanje odnosa med očetom in sinom oziroma dedičem v Gradnikovih pesmi.²

2 »Dragi papa«: pisma Sergeja Gradnika očetu Alojzu Gradniku

Vpogled v dinamiko odnosa med Alojzom Gradnikom in njegovim odraščajočim sinom Sergejem nam omogočajo ohranjena pisma Sergeja Gradnika očetu, ki se odvijajo večinoma sredi petdesetih let prejšnjega stoletja, in sicer tri pisma v obdobju 1950–1954, dve pismi v letu 1955, dve pismi v letu 1956, štiri pisma v letu 1957 in eno pismo v letu 1959. Nekaj je iz tega obdobja dopisovanja še razglednic in voščil za rojstne dneve in praznike. Poleg tega so ohranjena še tri pisma iz leta 1944, ki jih je Sergej pisal očetu iz Trsta, ko je bival pri Gradnikovi sestrični Marii Samer. Pisma poleg intimnih vezi med očetom in sinom razkrivajo tudi nekatere literarne stike in literarna zanimanja, ki jih je imel Gradnik v času dopisovanja.

Sergejeva tržaška korespondenca iz leta 1944 slika še mladega, dvajsetletnega Sergeja, vsa kasnejša pisma so vezana na Sergejevo zakonsko življenje, njegovega prvega otroka oziroma Gradnikovega prvega vnuka Leona.³ Prav tako se navezujejo na Sergejevo zaključevanje študija, iskanje stanovanja, zaposlitve, delovne prakse, pri čemer je opaziti močno vez med očetom in sinom. Sergej je očetu poročal o svojem zdravju, o otroških peripetijah malega Leona ter drugih podrobnostih, radostih in tegobah vsakdana. Gradnik je glede na njegove bogate izkušnje v sodstvu Sergeju pomagal s pravnimi nasveti, na začetku osamosvajanja mu je nudil tudi finančno podporo.

Prvo ohranjeno Sergejevo tržaško pismo očetu je iz dne 15. maj 1944. Sergej je tedaj bival pri Marii v Trstu, Gradnik v Ljubljani, kamor se je na začetku druge svetovne vojne preselil iz Zagreba, kjer je deloval kot eden od vrhovnih sodnikov Kraljevine Jugoslavije. V pismu je očeta prosil za Breznikov pravopis, slovensko slovnico za nižje razrede srednjih šol ter za slovenske knjige (iz zbirke Slovenčeva knjižnica ter iz zbirke Dobra knjiga), ki jih je potreboval za namene poučevanja slovenščine bratranca Mira in obdaritev sestrične Dragice, otroka Gradnikovega brata Pepija. Poročal je, da tudi Mario uči slovenščine, jo pohvali, težave naj bi ji delali le skloni. Maria Samer se je sicer učila slovenščine tudi za potrebe prevajanja Gradnikove poezije v italijanščino (Toroš 2017). Drugo Sergejevo pismo iz Trsta je bilo poslano že čez nekaj dni, 20. maja 1944, in v njem je Sergej na kratko poročal o izletu v Benetke in Padovo. Iz zapisanega razberemo, da Gradnik ni želel, da se Sergej podpisuje v pismih kot Bob in

² Z metodološkega vidika se zavedamo omejitve dela s pismi kot medijem (časovna distanca, nepopolne korespondence) in sklepanja o pisateljevem intimnem življenju iz njegovih literarnih del. Za podobne obravnave literature ob korespondenčnih virih gl. denimo (Perenič 2010, Mihurko Poniž 2020 in 2022).

³ V NUK-u je ohranjenih je nekaj otroških pisem Gradniku s strani vnuka Leona: npr. prepis ocen pričevala, voščila za god in veliko noč.

Sergej je v naslednjih pismih upošteval očetovo voljo.⁴ Nekoliko več o izletu v Benetke in Padovo je pisal očetu v pismu z dne 22. maja 1944. V Padovo je pravzaprav šel obiskat bratranca Borisa, ki naj bi tam študiral fiziko. Maria naj bi bila zelo jezna, ker je odšel na pot brez njenega dovoljenja. Obenem si je z očetom dopisoval v zvezi z obiskom zobozdravnika v Trstu in ga prosil, da mu iz Ljubljene pošlje koledarček. Z literarnozgodovinskega vidika je zanimiv izsek, ki govori o Gradnikovem zanimanju za nakup različnih izdaj Goetheja.⁵

Naslednji sklop Sergejevih pisem se začne po šestletnem premoru in datira že v povojni čas. Pisma lahko glede na kraj Sergejevega bivanja razdelimo na dve obdobji, ljubljansko in milansko obdobje. Nekaj pisem je še iz časa Sergejevega služenja vojaškega roka in bivanja v zagrebški zobozdravstveni bolnišnici.

V pismu z dne 20. maja 1950, napisanem najverjetneje v Ljubljani, je Sergej obljubil očetu, da mu bo očistil kolo. Obenem mu je poročal o tem, kako potekajo izpiti, ter o vnuku Leonu in dodal, da bi želela z ženo za Binkošti v Medano na češnje.⁶ Drugo ohranjeno ljubljansko pismo, napisano šele čez dve leti, 11. maja 1952, je podobno intonirano. Sergej je poročal Gradniku, ki je bil takrat na letovanju v Rogaški, o dogodivščinah Gradnikovega malega vnuka Leona in o vsakodnevnih opravilih, kot je okopavanje vrta. Tudi naslednje pismo, napisano čez dobri dve leti, 26. julija 1954, je bilo poslano očetu v Zdraviliški dom v Rogaško Slatino. Sergej je poslal očetu pozdrave ter poročal o vnuku Leonu.

Pismo z dne 20. oktobra 1955 je bilo napisano med Sergejevim služenjem vojaškega roka. Očetu je poročal o tem, kako poteka dan, katere naloge so mu dodeljene, kako je s hrano. Obenem je prosil Gradnika, naj pozdravi sorodnike v Medani. Očetu je pisal o reševanju vloge na sodišču, iz konteksta se lahko predvideva, da je bila zadeva vezana na stanovanje.

Istega leta, 22. decembra 1955, je Sergej poslal pozdrave Gradniku, njegovi drugi ženi Francki in njenemu sinu Niku ter jim želel prijetne božične praznike. Obenem je očetu poročal, da bo šel na operacijo na zobni oddelek. S tem v povezavi je tudi pismo z začetka naslednjega leta, 18. januarja 1956, napisano iz Zagreba, kjer je bil Sergej hospitaliziran in operiran zaradi težav z zobmi. Očetu je poročal o počutju in postopnem okrevanju. Obenem je očeta prosil za pravni nasvet in pomoč glede zadeve na sodišču, najverjetneje v povezavi s stanovanjem, ter se mu zahvalil za denarno pomoč. Na očeta se je s prošnjo za pomoč obrnil tudi v pismu z dne 13. avgusta 1956, v katerem mu je

⁴ Sergej Gradnik se je v pismih očetu podpisoval kot Bob v času, ko je bil pri Marii v Trstu, v obdobju, ko sta se učila angleščine – Sergej jo je takrat nazival kot Mary.

⁵ Za prevodne izdaje Goetheja, ki je tudi sicer pomembno vplival na Gradnikovo pesniško misel, se je Gradnik skoraj zagotovo zanimal zaradi lastnega prevajanja Goethejevih pesmi ravno v tem obdobju (Toroš 2013).

⁶ Sergej je bil zelo navezan na Medano, kjer je v mladosti preživel poletne počitnice. Ob babici in dedku, Gradnikovih starših, ter ostalih sorodnikih v Brdih je imel občutek sprejetosti in družinskega življenja, ki ga je sicer po ločitvi staršev, Gradnikove prve žene in Gradnika, zelo pogrešal, večinoma je med letom bival v internatu. Zato se je vedno rad vračal v Medano.

razložil zapletenost postopkov za opravljanje prakse v Italiji, za katero si mora med drugim priskrbeti potni list in priporočilno pismo. Zato ga je prosil, da skupaj napišeta prošnjo in urejata zadevo. Obenem mu je voščil za rojstni dan, ki ga je Gradnik obeležil 3. avgusta, in pripisal, da zanj hrani darilo.

Iz nadaljnjih pisem je razvidno, da je Sergeju dejansko uspelo oditi na prakso v tujino, v Milanu. V času bivanja v Milanu je bil vseskozi povezan z Borisom Gradnikom, tretjim otrokom Gradnikovega brata Pepija. Ta je z ženo Adriano, Italijanko, delal v farmacevtskem laboratoriju v Milanu. Boris je bil uspešen v razvoju novih antibiotikov, tako razberemo iz Adrianinih pisem Gradniku, napisanih v italijanščini. Adrianina pisma Gradniku so lepo čitljiva, vendar večinoma nedatirana. Iz pisem je kljub temu razbrati, da so bila napisana v petdesetih in v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja, torej v času Sergejeva bivanja v Milanu. Adriana je v pismih večkrat izrazila, da je ponosna na Gradnikovo pesniško in prevajalsko delo ter mu v skladu s tem intenzivno pomagala pri iskanju literature za prevajanje *Božanske komedije*. Prav tako je bila v tem času, v povezavi s promocijo Gradnikovega prevoda prvega dela *Božanske komedije* (*Pekel*, 1959), povezovalka stikov z profesorjema in slavistoma Bartolomeom Calviem⁷ iz Turina ter Giovanniem Mavrom (1891–1970) iz Rima. S tega vidika je Adriana v povojnem obdobju prevzela vlogo medkulturne posrednice, ki jo je v Gradnikovem medvojnem obdobju imela Maria Samer.

Sergej očetu v treh milanskih pismih iz leta 1957 obširneje poroča o svojem bivanju v Milanu. V prvem pismu 17. februarja 1957 se je razpisal o delavniku na praksi v Milanu, prvih vtisih, izletih (Monza, Como, kraji ob švicarski meji), ki jih je opravil konec tedna z Borisom, pa tudi o nezgodi, ki jo je imel Boris z avtomobilom. Obenem je očeta pomiril, da mu je bivanje uredilo podjetje, da so sodelavci zelo prijazni z njim, da dela v laboratoriju z doktorji fizike, inženirjem in tehniki. Navedel je, da bo šel 10. marca najbrž v Krmin, ker imajo tam praznik.⁸ Odgovoril je na Gradnikovo prošnjo, naj obišče prof. de Tuonia in se pozanima za sliko.⁹ V pismu z dne 7. maja 1957 je Sergej pisal očetu, da je delo v milanski tovarni zanimivo in da se ima dobro. Za veliko noč, da je s sorodniki odšel na izlet v Sestiere in v Turin. Očetu je pisal še, naj ne skrbi glede carine za uvoz vozila, da bo zadevo sam uredil in da mu ni treba na carinarnico. Obenem je miril očeta zaradi prepira oziroma nesporazuma med njegovo ženo in gospo Francko, Gradnikovo drugo ženo. Pismu je priložil prospekte slušnih aparatov, ki jih je prejel na veleseljmu, katerega veličina ga je prevzela. V naslednjem

⁷ Bartolomeo Calvi, rojen leta 1886 v Turinu, zanimal se je za Gradnikovo pesniško in prevajalsko delo. V NUK-u so ohranjena Calvijeva pisma Gradniku, ki so težko čitljiva.

⁸ Krmin oziroma po furlansko *Cormòns*, kraj v Italiji, v deželi Furlanija Julijska krajina, v neposredni bližini državne meje, slovenskega dela Brd in Gradnikove rojstne vasi Medana. Gradnik je bil na Krmin vezan tudi preko furlanskih sorodnikov po materini strani, ki so živeli na pol poti med Krminom in Medano.

⁹ Najverjetneje Dario de Tuoni (1892–1966), s katerim je bil Gradnik v stikih v medvojnem obdobju in ki je tudi prevajal Gradnikove pesmi v italijanščino. Gradnikova korespondenca z de Tuonim iz tega časa ni najdena (Toroš 2017). – Morebiti gre za sliko, ki je fragmentarno omenjena v Sergejevem zadnjem milanskem pismu (12. junij 1957). Govor je o flamskem delu, z lepim okvirjem, avtor naj bi bil Van Ostade ali njegovi učenci. Sergej poroča, da bo Boris pisal v muzej v Amsterdamu za mnenje o avtorstvu. Glede na kontekst bi bilo možno, da je Sergej denar poreboval za nakup avta.

pismu, poslanem že čez dobrih deset dni, 18. maja 1957, je ponovno govoril o sliki, sklepamo lahko, da je šlo za sliko iz prejšnjega pisma, ki naj bi bila v Gradnikovi lasti, Gradnik naj bi jo poslal v Milan, da bi jo ocenili, in, po njegovi odobritvi, prodali. Pri tem naj bi pomagala gospa de Tuonijeva. Gradnik se je zanimal za italijanski prevod Omarja Hajama. Skoraj gotovo je zanimanje za tega avtorja povezano z Gradnikovim prevajalskim delom, saj je v sodelovanju z Jankom Lavrinom leta 1955 izdal prevod *Rubajatov*. Sergej, ki je knjigo našel v knjigarni, je pisal, da stane 600 lir in da jo lahko kupi. V zadnjem pismu iz tega milanskega obdobja, napisanem 12. junija 1957, je pisal očetu, naj ga ne srbi zaradi podaljšanja njegovega bivanja v Milanu, da je že vložil prošnjo in da bo v Milanu ostal do konca julija. Poleg tega je poročal, da ima Boris težave z urejanjem stanovanja, ker pohištvo prihaja z zamikom, tako da še ni vsega kupil. Obenem je pripisal, da je njegova žena na obisku, tako da si po službi ogledujeta mesto (La Rinascence, Duomo, grad Sforzescov, Pinacoteca di Brera), čeprav ves čas dežuje, ter obžaluje, da je vse zelo drago. Adriana z otroki pa da je trenutno pri starših v San Remu. Poroča tudi, da mu je pisal prof. Calvi iz Turina in da se mu je že zahvalil za njegovo prijaznost.¹⁰

V zadnjem ohranjenem pismu, napisanem po skoraj dveh letih, 21. maja 1959, se je Sergej očetu opravičil za pozen odgovor, ker ima veliko dela in opravlja izpite. Navdušeno mu je pripovedoval o sinu Leonu.

Gradnikova pisma sinu Sergeju, ki bi lahko dopolnila in obogatila rekonstrukcijo Sergejevih pisem, niso ohranjena. Kljub temu lahko opazujemo Gradnikovo konstantno skrb za sina preko Gradnikovih omemb sina Sergeja v pismih drugim naslovnikom (Gradnik 2002), tudi iz zgodnejšega obdobja Sergejevega življenja. V letu 1937 sta denimo Gradnika zaposlovala Sergejeva birma in njegov šolski uspeh, skupaj sta v tem času hodila v hribe. Po vojni je bil po drugi strani Sergej očetu v pomoč pri stikih z Jarom Komacem, ki je v tem času pripravljaval izbor Gradnikovih pesmi z naslovom *Primorski soneti* (1954).

3 »Dedič sem«, podoba očeta in sina v Gradnikovi poeziji

Gradnikova upodobitev družinskih članov se je glede na čas nastajanja njegove poezije formirala na osnovi tradicionalne strukture avtoritete, ki je bila vezana na očeta. Znotraj teh okvirov je imel oče za sina vlogo avtoritete in moč vplivanja na sina. Od očeta na sina se je obenem ponotranjal sistem družbenih norm. Še pomembneje, s podobo očeta je bila povezana predstava o lastnih koreninah (Hammond 1978: 146–47).

Gradnik je prvič vpeljal v svoj pesniški svet relacijo med očetom in sinom leta 1922, torej v zbirki *Pot bolesti*, v sonetnem ciklu *Tolminski punt*,¹¹ in sicer v sonetih Štefan Golja očetu Simonu Golji ter v sonetu *Simon Golja sinu Štefanu Golji*. Gre za čas, ko Gradnik še ni imel otrok, njegov edini otrok, sin Sergej, se je rodil leta 1924.

¹⁰ Iz samega konteksta pisma ni mogoče razbrati ozadje dopisovanja s Calvijem.

¹¹ Gradnik si je želel dokazati krvno sorodstvo po materini strani med njim in Ivanom Gradnikom (Gradnik 1986: 309, Toroš 2013).

Slednje je razvidno tudi iz sonetov, v katerih je vezni člen med očetom in sinom ideja svobodne skupnosti: »O sin, če bo moj prah prhnel v tujini, ne zabi, sin, nikoli na očeta, / ne zabi, sin, nikdar, kaj je osveta! // Usoda naša je zdaj v vas, mladini! / Bodite seme, če ste zdobljen snop, / in če naš dom še ne, bo prost vaš grob« (Gradnik 1986: 81).

Gradnik je prešel iz prvoosebne nagovora sinu v nagovor mladine, v katero vlaga upanje, da bo nadaljevalo prizadevanja predhodne generacije po življenju v svobodi. Navedena soneta moramo razumeti v kontekstu časa, v katerem sta nastala in bila objavljena. To je bilo obdobje konca prve svetovne vojne, razpada Avstro-Ogrske, naraščajočega fašističnega pritiska nad Slovenci na Primorskem. Ravno v letu, ko je izšla knjiga, 1922, je prišel fašizem v Italiji uradno na oblast. Narodni dom v Trstu je bil požgan že leta 1920 (Kacin Wohinz, Pirjevec 2000: 29). Gradnik je torej zelo verjetno namenoma izbral zgodovinsko snov kmečkega upora iz 18. stoletja na Tolminskem, da je posredno opozoril na fašistično zatiranje slovenstva. Dogajanje Tolminskega punta je aktualiziral tako, da je spregovoril o aktualnem dogajanju na Goriškem v času njegovega življenja.

V ta okvir bi lahko postavili tudi pesem *Dedič sem* iz tretje pesniške zbirke *De profundis* (1926), ki se začne z verzoma: »Dedič sem: čutim očetov predrage darove / čutim njih breme in krvi nevidne ukaze« (Gradnik 1986: 207). Gradnik namreč v njej še ni govoril o dejanski relaciji med očetom in sinom, ampak je ostajal na bolj abstraktni ravni razmišljanja o svoji vlogi dediča, ki se mora boriti za ideale očeta in jih prenesti na sina: »Čutim, da sem ves povezan kot vozli so mreže, / da sem sredina in novih zamotkov začetek, / da sem prejel in da moram oddati imetek« (Gradnik 1986: 207).

V isti pesniki zbirki, *De profundis*, je Gradnik objavil na to temo še dve pomembni pesmi oziroma pesemska cikla, *Očetu in Sinu* (I–IV). V sonetu *Očetu* se je Gradnik poklonil svojemu očetu, ki je odraščal brez staršev in v pomanjkanju ter v sklepu izrazil občudovanje, da je kljub težkim preizkušnjam ostal moralno trden in da je uspel poskrbeti zase in za svojo družino: »Brez matere te Beda je krstila /.../ Nikoli nisi vedel, kaj je mila / beseda materina /.../ Na svojih tleh stojiš zdaj kakor hrast« (Gradnik 1986: 174).

V sonetnem ciklu *Sinu* (I–IV) je Gradnik nadaljeval in konkretiziral misel, ki jo je nakazal v pesmi *Dedič sem*. V slednji se je Gradnik obračal k sebi, na svojo vlogo v odnosu do očeta. V pesemskem ciklu *Sinu* je to relacijo preslikal na lastnega, komaj rojenega sina, in jo dodatno osvetlil. Citiramo s tega vidika najbolj relevantne verze: »Kaj, bi bil brez tebe, o moj sin? [...] Brez tebe bi samo osut bi cvet [...] S teboj v neskončno večnost sem razpet [...] Začel boš pot, kjer jo jaz dokončam. [...] Zapuščam vse ti, kar sem sam prejel« (Gradnik 1986: 175–77).

Gradnik je obenem v zadevnem sonetnem ciklu *Sinu* potegnili paralelo s krščansko podobo Kristusa in njegovega očeta: »I/n tudi ti boš moral piti kelih, / ki ga še večji Oče in nekrivi / ni mogel sinu svojemu odvzeti« (Gradnik 1986: 177). Za Gradnika je bilo nasploh značilno, da se je obračal na krščanskega Boga kot na »Očeta«, v smislu moralne avtoritete, denimo v pesmi *Pogovor* (Gradnik 1986: 230). Gradnik je prek te

paralele med Bogom/Očetom in njegovim očetom preslikal pomen moralne avtoritete »Očeta« tudi na lastnega očeta. Obenem je v ta paralelizem zajeto prepričanje, da mora sin oprati krivdo prednikov, tako kot Kristus grehe človeštva, kot je bilo razvidno že v pesmi *Dedič sem*. V zadnjem sonetu iz cikla *Sinu* je Gradnik to misel še podrobneje osvetlil: »Ah, ni življenje slast in ni dobrota: / prevara le in breme je in zmota / in težka krivda dedov in očeta« (Gradnik 1986: 178). Možno bi bilo, da je Gradnik na tem mestu namigoval na usodo svojega nezakonskega očeta in neodgovornost svojega nepoznanega dedka, ki je bil domnevno avstrijski oficir iz Trsta (Bořnik 2008: 256).

Odnos med očetom in sinom je nadalje viden v pesmi *Kmet govori sinu* iz četrte pesniške zbirke *Večni studenci* (1938). Gre za pesem iz cikla *Kmet govori*, v katerem je Gradnik spregovoril o medosebnih relacijah in odnosu do življenja nasploh, kot nakazujejo že sami naslovi pesmi v ciklu: *Kmet govori domači grudi*, *Kmet govori nevesti*, *Kmet govori materi* ... Za vse pesmi je torej značilno, da so prikazane skozi perspektivo kmeta, skozi njegovo razumevanje življenja, temeljnih človeških vrednot, ki jih v pesmi *Kmet govori sinu* razodevajo naslednji verzi: »Mrzi laž in za resnico / tudi proti meni vstani /.../ Plamenica bodi živa, / kjer je tema« (Gradnik 2002: 60–61). Pesem torej lahko razumemo kot poduk odraščajočemu sinu, kot očetovo moralno popotnico sinu, kar je v skladu s predhodnimi pesmimi, v katerih je očetu dodeljena vloga »hrasta« (Gradnik 1986: 174), vloga stabilnosti, moralnega stebra. K tovrstni interpretaciji napeljuje tudi odlomek iz pesmi *Jesenski večer v Medani* iz zbirke *Zlate lestive* (1944), v kateri je Gradnik uvodoma spoštljivo zarisal očetov lik: »Pridem na prag in prisedem pred hišo k očetu, / truden je, v hudi sparini je spravljal otavo, / krmil živino, zvalil na dvorišče je sode /.../ On le na skrbi ima vse potrebe in delo, / nič ne uide njegovim pozornim ušesom« (Gradnik 2002: 137).

Gradnikovo navezanost na očeta razodevajo tudi pisma njegovi drugi ženi Francki, ki jih je pisal ob hudo bolnem očetu iz Medane v jeseni 1948, nekaj mesecev pred njegovo smrtjo, aprila 1949. Pri tem gre opozoriti še na odlomek iz *Pogovorov s pesnikom Gradnikom*, v katerem je Gradnik kot zgled za lik kmeta v ciklu *Kmet govori* navedel ravno lastnega očeta ter pojasnil, da je v zadevnem ciklu njegovo življenje spojeno z očetovim: »Zmerom sem se čutil kmeta, odtrganega od zemlja. Zmerom sem občudoval očetovo silo, ki se je z njo vkoreninil« (Gradnik 2008: 456). Potom tega pojasnila lažje zaobjamemo globlji pomen Gradnikovih verzov v pesmi *Kmet govori sinu*: »In ostani zemlji veren. / Samo z njo boš našel sebe« (Gradnik 2002: 61).

V navedenih primerih je Gradnik odnos med očetom in sinom slikal predvsem z vidika prenosa idej, idealov, vrednot od očeta na sina, pri čemer je stopal v ospredje miselni svet kmeta, njegova načelnost, pokončnost, želja po svobodi. Drugačno, bolj konkretizirano upodobitev lastnega sina zasledimo šele v zadnji pesniški zbirki oziroma izboru *Harfa v vetru* (1954), ki prinaša nekaj še neobjavljenih pesmi. Med njimi je pesem *Sinu Sergeju*,¹² ki že s samim naslovom razkriva, da se Gradnik v njej obrača neposredno na sina Sergeja. V rokopisu ima pesem še natančnejši naslov *Sinu Sergeju k*

¹² Gradnik sicer v pismu Jaru Komacu navaja, da je objavil pesmi, posvečeni sinu Sergeju, ko je bil še v zibelki, v reviji *Naš rod*. Teh pesmi v reviji ni najti (Hladnik 2008: 90, 561).

poroki. Sergej Gradnik se je poročil leta 1948, ko mu je bilo štiriindvajset let (Hladnik 2008: 602–3). S pesmijo torej Gradnik daje sinu še zadnje napotke ob vstopu v svet odraslih: »Poslovil se boš od mene, / hodil boš svoj pot kraj žene. / Bridko vsako je slovo. / Pojdi, sin moj, pojdi z njo!« (Gradnik 2002: 275). Obenem mu daje popotnico za vstop v zakon: »Ti ji bodi ščit, ki brani, / lek ji bodi vsaki rani, / bodi mož ji, oče, brat. / Pojdi z njo, imej jo rad« (Gradnik 2002: 275).

4 Sklep

Na podlagi pisem in pesmi lahko sklenemo, da je Gradnik svoj odnos do sina Sergeja predvsem živel in izživel v realnem življenju. Nekaj radosti mu je v jeseni življenja prinesel tudi že prvi vnuk Leon. Manj pozornosti je sinu in vnuku dodelil na straneh svoje poezije. Sergej je v njegovi poeziji predstavljen kot dedič in sam se je po očetovi smrti dejansko vživel v vlogo dediča, ohranjevalca očetove pisemske, pesniške in prevajalske zapuščine ter bil še v pozni starosti, vse do smrti, prisoten ob obeležitvah Gradnikovega življenja in dela, predvsem na prireditvah med slovensko skupnostjo v Italiji in Gradnikovih rodnih Brdih (Toroš 2015).

Bolj kot relacije med njim samim in njegovimi dediči je Gradnika v poeziji zaposlovala vez med njim in njegovim očetom oziroma predniki. Slednje si lahko pojasnimo preko usode Gradnikovega očeta, Jožefa Gradnika, ki ni poznal svojih prednikov. Zdi se, da je skušal Gradnik v poeziji izgraditi ta manjkajoči element, ki je bremenil tudi njegovo življenje, torej pesniško podobo svojega dedka in prednikov. Slednjo najde v naslonitvi na Ivana Gradnika, enega od voditeljev tolminskega punta, ki ga dejansko vpelje v svoj pesniški svet v ciklu *Tolminski punt*. Gradnik si je tudi sicer prizadeval, da bi dokazal krvno sorodstvo med Ivanom Gradnikom in rodом svoje matere, ki je izhajal s Tolminskega (Boršnik 2008: 255). Ravno zaradi te manjkajoče podobe dedka in prednikov po očetovi strani je najbrž Gradnik v svojem pesniškem svetu lik očeta izoblikoval na podlagi podobe kmeta kot prispodobe zakoreninjenosti in trdnosti ter na podlagi podobe krščanskega Boga kot moralne avtoritete, s čimer je pesniški lik očeta dobil moč avtoritete, ugled in jasno definirano (kmečko) poreklo.

VIRI IN LITERATURA

- Marja BORŠNIK, 2008: Pogovori s pesnikom Alojzom Gradnikom. *Zbrano delo Alojza Gradnika IV*. Ur. Miran Hladnik, Tone Pretnar. Maribor: Litera. 253–484.
- Miran HLADNIK, 2008: Opombe. *Zbrano delo Alojza Gradnika V*. Ur. Miran Hladnik, Tone Pretnar. Maribor: Litera. 90, 561.
- Alojz GRADNIK, 2008: *Zbrano delo Alojza Gradnika V*. Ur. Miran Hladnik, Tone Pretnar. Maribor: Litera.
- Guy B. HAMMOND, 1978: Transformations of the father image. *Soundings: An Interdisciplinary Journal* 61/2. 145–67.

- Milica KACIN Wohinz, Jože PIRJEVEC, 2000: *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*. Ljubljana: Nova revija.
- Katja MIHURKO PONIŽ, 2020: »Ne bodi samo literat, ampak tudi prijatelj!«: ženski in moški svetovi moderne v pismih, srečanjih in literaturi Ivana Cankarja in Zofke Kveder. *Tržaški Cankar in naše branje*. Ur. Marija Kostnapfel. Trst: Mladika, Slavistično društvo Trst-Gorica-Videm. 155–71.
- Katja MIHURKO PONIŽ, 2022: Rodbina Kremenšek - Borštnik. *Slovenski biografski almanah XIX. stoletja*. Ur. Mateja Ratej. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC. 153–73.
- Urška PERENIČ (ur.), 2010: *Sončna ura: pisemska korespondenca Borisa Pahorja in Marije Žagar (1961-1996)*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Ana TOROŠ, 2013: *O zemlja sladka: kamen, zrno, sok: Alojz Gradnik ter romanski in germanski svet*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Ana TOROŠ, 2015: Alojz Gradnik and the Slovenian community in Italy from the second half of the twentieth century to the present. *Slovene studies: journal of the Society for Slovene Studies* 37/1/2. 25–44.
- Ana TOROŠ, 2017: Cara Maria: Gradnikova pisma sestrični Marii Samer iz Trsta in njeni prevodi Gradnikove poezije. *Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne*. Ur. Aleksander Bjelčevič, Matija Ogrin, Urška Perenič. Ljubljana: FF (Obdobja). 235–42.
- Franc ZADRAVEC, 1999: *Pesnik Alojz Gradnik (1882–1967)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Zapuščina Alojza Gradnika. Ms1398 IV, Korespondenca. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Rokopisni oddelek.

ABSTRACT

The present work focuses on the intimate sphere, on the relationship between father and son in the poetic work of Alojz Gradnik. The analysis of the poems on this topic is supported by consideration of the letters written by Gradnik's son Sergej Gradnik to his father from the time Sergej entered adulthood. Alojz Gradnik's letters to other addressees in which he mentions his son Sergej also support analysis of the poems. Other biographical data on Gradnik were considered in the analysis, as well. Gradnik's letters show his constant care for his son and strictness, especially in terms of fulfilling his academic obligations, learning foreign languages, and searching for a job, house and financial independence. The letters also reveal Sergej's trust in his father and how he reports to him on important events in his personal and professional life, as well as the small joys and sorrows of everyday life. At the same time, the letters repeatedly mention Medana, with which both father and son had an emotional bond. The period during which Sergej corresponded with his father can be divided into three major sections: Trieste, Ljubljana, and Milan. The first, Trieste, and the last, Milan, are particularly important for literary history. The time in Trieste dates back to Sergej's stay with Gradnik's cousin Maria Samer at the end of the World War II. It is the time when Maria, with the help of Sergej and Gradnik, learned Slovenian in order to translate Gradnik's poems into Italian. At the same time, Gradnik translated Goethe's poems and was interested in various editions of Goethe's works in Trieste bookstores. In the postwar period in Milan, when Sergej had an internship in one of the Milanese factories, Gradnik, through Sergej, searched for works of Omar Hamar in Milanese bookstores, as he needed them for the translation of Omar Hajam's poems, which Gradnik was doing in collaboration with Janko Lavrin. In Milan, Sergej was in contact with his cousin Boris

Gradnik, who worked in Milan and was married. His wife Adriana, an Italian, corresponded with Alojz Gradnik during this period and in later years, and also mediated between him and some Italian Slavists (Bartolomeo Calvi, Giovanni Maver) who followed Gradnik's translation of the Divine Comedy with interest. Gradnik's attachment to his son Sergej was still present in the autumn of the poet's life, and perhaps for this very reason the image of his son is less present in his poetry, if one disregards the more important joyous events in his son's life (birth, marriage, birth of a grandson). Much more pressing in Gradnik's life was the thought of his unknown paternal grandfather, whom he only assumed was an Austrian gunner from Trieste. This gap, or rather the feeling of emptiness for not knowing his own paternal roots and thus the inability to connect with his ancestors and their heritage, probably stimulated the poet to constant poetic reflection on the meaning of ancestors and heirs, of blood and kinship ties, so that in his poetic work he gradually developed the image of his own father, who was ethically upright, wise and had grown into the peasant land—that is, had his own (peasant) identity and (peasant) origin. He admired and respected his father Jožef Gradnik, his diligence, sincerity and care, as is evident from his letters and interviews. Moreover, Gradnik's poetic thoughts about heritage went even deeper, in search of a fictional maternal grandfather from his mother Neža Gradnik, originally from Tolmin. Here he was drawn by the character of Ivan Gradnik, one of the leaders of the Tolmin rebellion, as a strong, upright male figure, whom he poetically shaped in the sonnet cycle "Tolminski punt" in the first period of his poetic work, in the 1920s. He also studied his family, hoping to prove a blood relationship with him. Alojz Gradnik's poetic world thus served primarily to connect him with his ancestors and to restore that part of the poet's intimate life that had been taken away from him in real life; poetry was less of a space in which his attachment to his son and heirs was reflected.